

JAN PIETRZYKOWSKI SDB

ZAKONY I ZGROMADZENIA ZAKONNE MĘSKIE
NA ZIEMIACH POLSKICH
NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU
Z UWZGLĘDNIENIEM DIECEZJI JANOWSKIEJ
CZYLI PODLASKIEJ

Zakony męskie jako jeden z zasadniczych elementów struktury Kościoła zawsze były związane z jego życiem, a niekiedy – jak opactwa benedyktyńskie kongregacji Cluny w XI w., zakony żebracze w XIII w., czy też jezuita na przełomie XVI i XVII w. – decydująco wpływały na kształtowanie jego historii. Klasztory były w pewnym sensie odbiciem życia religijnego w danej epoce.

Na przestrzeni dziejów walkę z Kościołem katolickim rozpoczynano najczęściej od niszczenia, czy dyskryminowania życia zakonnego. Wyraźnym tego przykładem jest kasata zakonu jezuitów w 1773 r. Niechlubnie w tej dziedzinie zapisał się ostatni król Rzeczypospolitej – Stanisław August Poniatowski, który „obrabował” klasztor jasnogórski, czy też jego brat Michał, prymas Polski i administrator apostolski diecezji krakowskiej kasujący niektóre domy zakonne, szpitale, a nawet parafię w Krakowie¹.

Dr hab. JAN PIETRZYKOWSKI SDB – prof. UKSW, Instytut Nauk Historycznych UKSW;
e-mail: jan_pie@poczta.onet.pl.

¹ W. Kęder, *Jasna Góra wobec przemian politycznych w Rzeczypospolitej w latach 1661-1813*, „Studia Claromontana”, 13(1993), s. 176-182; Prymas M. Poniatowski zlikwidował w Krakowie m.in. dwa klasztory karmelitów bosych, klasztor duchaków, klasztor bernardynek u św. Agnieszki na Stradomiu, dwa klasztory dominikanek, nowicjaty duchaczek, nowicjaty bernardynek i augustianek na Kazimierzu, dwa szpitale: Świętego Ducha i św. Marcina. Por. W. Chotkowski, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia kościelne w Krakowie*, Kraków 1918, s. 83-137.

Pod koniec XVIII w. życie zakonne na ziemiach polskich znajdowało się na ogół w stanie stagnacji. Zdecydowana większość rodzin zakonnych, niezdolna do wyjścia naprzeciw reformom społecznym i postępowi w oświacie, powoli traciła prestiż socjalny. W zaborze austriackim za józefinizmu zlikwidowano około 150 klasztorów, a działalność pozostałych skrupowano przepisami ograniczającymi ich posłannictwo. Martwota życia zakonnego w Galicji trwała aż po lata sześćdziesiąte XIX stulecia².

Odmienne przebiegały kasaty w pozostałych zaborach. Radykalna kasata w państwie pruskim objęła w 1810 r. Pomorze i Śląsk. W Wielkim Księstwie Poznańskim akcję tę przeprowadzono zasadniczo w latach 1816-1848. W roku 1863 schematyzmy diecezjalne wykazują w Wielkopolsce tylko 4 klasztory w archidiecezji poznańskiej (1 filipinów i 3 franciszkanów). Schematyzmy z roku 1909 nie wykazują już żadnego klasztoru męskiego³.

W 1819 r. pierwsza poważna kasata dotknęła opactwa i klasztory na terenie Królestwa Polskiego. Następna kasata, która objęła głównie ziemie zabrane, była wynikiem represyjnej polityki rządu rosyjskiego po powstaniu listopadowym. Unicestwiono wówczas blisko 200 klasztorów. Tej niszczyтельской działalności nie przerwano nawet po zawarciu w 1847 r. konkordatu między Rosją a Stolicą Apostolską. Śmiertelny cios życiu zakonnemu Królestwa Polskiego przyniosło powstanie styczniowe oraz ukaz kasacyjny z 8 listopada 1864 r. Zostały zniesione klasztory liczące mniej niż 8 członków oraz te, którym udowodniono udział w powstaniu. Pozostawiono 25 etatowych klasztorów męskich (14 żeńskich), które miały dostawać utrzymanie rządowe, oraz klasztory nadliczbowe (20 męskich i 7 żeńskich), w których skomasowano zakonników z kilku kongregacji. W samej Warszawie nie pozostawiono żadnego męskiego domu zakonnego⁴. Odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. doczekali tylko: paulini w Częstochowie, franciszkanie-bernardyni w Kole, kapucyni w Nowym Mieście nad Pilicą, karmelici w Oborach i franciszkanie-reformaci we Włocławku⁵.

² E. J a b ł o ń s k a - D e p t u ł a, *Zakony i zgromadzenia zakonne w Polsce w XIX i XX w.*, „Znak”, 17(1965), nr 137-138, s. 1653-1654.

³ Por. P. G a c h, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 125, 196-198.

⁴ A. B o u d o u, *Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX stuleciu*, t. II, Kraków 1930, s. 49-50, 69-71; P. P. G a c h, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 180-186.

⁵ Por. E. O r z e c h o w s k a, *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 31(1983), z. 2, s. 197-211; P. P. G a c h, *Klasztory*

Na ziemiach polskich dobrze rozwijały się zakony przeszczepiane z innych krajów Europy. Polska do połowy wieku XIX nigdy nie była silnym ośrodkiem zakonotwórczym. W okresie staropolskim powstały tylko dwa rdzenie polskie zgromadzenia męskie: marianie i rochici (żeńskie – prezentki i mariawitki)⁶. Na emigracji w 1836 r. zorganizowano Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (zmartwychwstańcy) o charakterze apostołsko-pedagogicznym. Dopiero 10 marca 1888 r. otrzymali oni uprawnienia zgromadzenia wyjątego na prawie papieskim. Odegrali oni ważną rolę jako półoficjalny łącznik pomiędzy Stolicą Apostolską a ziemiami polskimi, przyczynili się do utrzymania polskości na wychodźstwie – tak politycznym, jak i zarobkowym. Od 1880 r. mogli pracować w Krakowie i na terenie zaboru austriackiego⁷.

W 1883 r. o. bł. Honorat Koźmiński założył pierwsze męskie zgromadzenie bezhabitowe, Braci Sług Maryi Niepokalanej, zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 30 lipca 1910 r. W 1893 r. podzielilo się ono na dwa odłamy: Braci Sług Maryi Niepokalanej, poświęcających się opiece nad młodzieżą wiejską i Braci Synów Matki Boskiej Bolesnej (dolorystów). Do 1907 r.

franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. III, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 23-31; A. J. S z t e i n k e, *Kościół Wszystkich Świętych i klasztor franciszkanów-reformatów we Włocławku 1625-1997*, Włocławek 1998, s. 15; J. M a r e c k i, R. P r e j s, *Zarys historii kapucynów w Polsce*, Kraków 2004, s. 84-88.

⁶ Zgromadzenie Księży Marianów Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny założył były pijar, bł. Stanisław Papeczyński (1631-1701). Pierwszy dom zakonny powstał w 1673 r. w Puszczy Korabielskiej. Papież Innocenty XII zatwierdził marianów 24 XI 1699 r. Zgodnie z zaleceniami założyciela, celem zakonu było: pomoc duszom czyścicowym, szerzenie kultu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, duszpasterstwo ludu wiejskiego. Por. K. K r z y ż a n o w s k i, *Powstanie i rozwój zakonu za życia założyciela*, [w:] *Marianie 1673-1973*, red. A. Bukowicz, T. Górski, Rzym 1975, s. 21-33.

Zgromadzenie laickie, na prawie diecezjalnym – Bracia Miłosierdzia od św. Rocha, popularnie nazywani rochitami, zostało założone w 1713 r. przez biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego. Ich posłannictwo dotyczyło zasadniczo pielęgnowania chorych na zarazę i grzebania umarłych. W 1840 r. rząd carski skasował rochitów, a ich dobra zostały skonfiskowane. Jeden z ostatnich członków tego zgromadzenia, ks. Ignacy Kaczorowski, zmarł w 1875 r. jako wygnaniec syberyjski. Por. J. B a r, *Polskie zakony*, „Prawo Kanoniczne”, 4(1961), s. 437-438.

⁷ Zmartwychwstańców założył Bogdan Jański (1807-1840) przy współdziałaniu Adama Mickiewicza. Po śmierci Jańskiego dzieło kontynuowali księża: Hieronim Kajsiewicz i Piotr Semenenko, uznani za współzałożycieli zgromadzenia. Por. B. M i c e w s k i, *Osobowy i terytorialny rozwój Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*, [w:] *Zmartwychwstańcy w dziejach Kościoła i narodu*, red. Z. Zieliński, Katowice 1990, s. 28-46.

zgrupowanie Braci Sług Maryi składało się z dwóch kategorii członków: żyjących wspólnie – 326 braci i zjednoczonych – 304 braci niezwiązanych ścisłą więzią wspólnotową. Bracia Słudzy organizowali placówki usługowe dla ludności, będące źródłem ich utrzymania. Podobnie przedstawiała się wówczas sytuacja dolorystów: ok. 200 prowadziło życie wspólne i 120 pozostawało poza strukturami wspólnotowymi. Początkowo jako wędrowni rzemieślnicy nauczali prawd katechizmowych i krzewili tercjarstwo franciszkańskie, a po 1920 r. prowadzili w miastach szkoły zawodowe, internaty dla chłopców i czytelnie. 6 lutego 1934 r. zostali zatwierdzeni przez Stolicę Apostolską⁸.

28 sierpnia 1888 r. św. brat Albert Chmielowski (1845-1916) złożył śluby tercjarские i tę datę uznano za początek Zgrupowania Braci Albertynów III Zakonu św. Franciszka z Asyżu Posługujących Ubogim. Powstanie albertynów jest związane z rozwojem kapitalizmu i wzrostem liczby ubogiej ludności w Krakowie w 2. poł. XIX w. Dla posługi ubogim A. Chmielowski zakładał ogrzewalnie, przytułki, domy noclegowe, a także organizował dla swych podopiecznych pracę zarobkową i warsztaty rękodzielnicze⁹.

Kapłan diecezji przemyskiej, bł. Bronisław Markiewicz (1842-1912)¹⁰

⁸ Por. B a r, *Polskie zakony*, s. 475; M. M a z u r e k, M. W ó j c i k, *Honorackie zgromadzenia bezhabitowe w latach 1874-1914 w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim. Materiały do geografii historycznej ruchu zakonnego*, [w:] *Materiały do zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku*, red. H. Dylągowa, Lublin 1976, s. 270-273; J. D u c h n i e w s k i, *Doloryści, synowie MB Bolesnej*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 46; B. S z e w c z u l, *Działalność zakonodawcza błogosławionego Honorata Koźmińskiego a nowe instytuty w Kościele katolickim*, Warszawa 2008, s. 89-90.

⁹ Por. Cz. S t r z e s z e w s k i, *Kościół katolicki w Polsce wobec zagadnień społeczno-gospodarczych (966-1918)*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, t. III, Lublin 1969, s. 397-399; R. B e n d e r, *Chmielowski Adam, brat Albert (1845-1916), malarz, zakonnik, działacz charytatywny i społeczny, święty*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce A-J*, red. R. Bender, Warszawa 1991, s. 78-89.

¹⁰ Bronisław Markiewicz urodzony 13 VII 1842 r. w Pruchniku w rodzinie mieszczańskiej. Ukończył w Przemyśle gimnazjum (1863) i Wyższe Seminarium Duchowne. Święcenia kapłańskie przyjął 15 IX 1867 r. Początkowo pracował duszpastersko w charakterze wikariusza w kilku parafiach i dodatkowo podjął studia humanistyczne na Uniwersytecie Lwowskim (1873-1875), kontynuował je na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako proboszcz w Błazowej (1877-1884) organizował pomoc sąsiedzka, kasy pożyczkowe, Bractwa Trzeźwości itp. W latach 1882-1886 w WSD w Przemyśle wykładał homiletykę i teologię pastoralną. Od 1898 r. redagował i wydawał miesięcznik „Powściągliwość i Praca”. Zmarł 29 I 1912 r. w Miejscu Piastowym, beatyfikowany 19 VI 2005 r. w Warszawie. Por. W. M i c h u ł k a, *Ksiądz Bronisław Markiewicz*, Londyn 1959; E. B a n a ś, *Markiewicz Bronisław Bonawentura*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce K-P*, red. R. Bender, Lublin 1994, s. 119;

w styczniu 1886 r. został przyjęty do salezjanów we Włoszech i 25 marca 1887 r. złożył śluby zakonne na ręce św. Jana Bosko. Po powrocie do Polski w 1892 r. objął parafię w Miejscu Piastowym koło Krosna i zorganizował zakład wychowawczy dla biednej i opuszczonej młodzieży. Z powodu nieporozumień z przełożonymi we wrześniu 1897 r. opuścił Towarzystwo Salezjańskie i postanowił powołać odrębne zgromadzenie zakonne, bardziej przystosowane do polskich warunków życia. W styczniu 1898 r. założył towarzystwo „Powściągliwość i Praca”, które skupiało dziewczęta i chłopców pragnących poświęcić się Bogu i potrzebującym dzieciom. Patronem wybrano św. Michała Archanioła (1902), a wspólnota zmieniła nazwę na Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła. Dopiero 29 września biskup krakowski Adam Sapieha erygował zgromadzenie michalitów na prawie diecezjalnym; zatwierdzenie papieskie otrzymali oni 15 czerwca 1966 r. Kolejny zakład wychowawczy powstał w 1903 r. w Pawlikowicach koło Wieliczki¹¹.

W 1909 r. błogosławiony ks. Jerzy Matulewicz (1871-1927)¹² rozpoczął za zgodą władz kościelnych tajny proces odrodzenia wymarłego polskiego zakonu Zgromadzenia Księża Marianów Niepokalanego Poczęcia NMP. W klasztorze etatowym w Mariampolu przebywał wtedy ostatni zakonnik, generał o. Wincenty Sękowski. Na jego ręce ks. Matulewicz 28 sierpnia 1909 r. złożył śluby zakonne, rezygnując z pracy w Akademii Duchownej w Peters-

<http://michalici.nazwa.pl/michal4.html/> z 29 IV 2008 r.

¹¹ M i c h u ł k a, dz. cyt., s. 76-77. 191-196; W. U r b a n, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym Tysiącleciem (1815-1965)*, Rzym 1966, s. 407-409; K. S z c z e r b a, *Kontakty Polaków z księdzem Janem Bosko*, „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne”, 1987-1988, s. 126-127; Ł o z i ń s k i, dz. cyt., s. 76-77.

¹² Matulewicz Jerzy Bolesław, pierwotnie Jurgis Matulaitis, urodzony 13 IV 1871 r. w Luginie pod Mariampolem (diec. sejneńska czyli augustowska) w chłopskiej rodzinie litewskiej. W latach 1881-1885 uczył się w gimnazjum w Mariampolu, a następnie prywatnie w Kielcach. Studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach i w Warszawie oraz w Akademii Duchownej w Petersburgu. Po święceniach kapłańskich (1898), przez 3 lata (1899-1902) studiował na uniwersytecie we Fryburgu w Szwajcarii i tam uzyskał stopień doktora teologii. W 1907 r. objął pierwszą katedrę socjologii chrześcijańskiej w Akademii Duchownej w Petersburgu. Mianowany biskupem wileńskim, objął rządy 8 XII 1918 r. Ze względu na trudności narodowościowe został 14 VII 1925 r. zwolniony z obowiązków ordynariusza diecezji. Otrzymał tytuł arcybiskupa Aduli, resztę życia spędził w klasztorze marianów w Mariampolu. Zmarł 17 I 1927 r. w Kownie. Papież Jan Paweł II beatyfikował go 28 VI 1987 r. w Rzymie podczas obchodów 600-lecia chrześcijaństwa na Litwie. *Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916-1921*, tłum. J. Bukowicz, T. Górski, Warszawa 1996, s. 9-11; K. K r a s o w s k i, *Biskupi katolicycy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 166-171.

burgu, której był prorektorem. Z obawy przed dekonspiracją przeniósł się do Fryburga i tam otworzył nowicjat. W 1911 r. wybrany przełożonym generalnym, zreformował odradzające się zgromadzenie marianów; za jego kadencji m.in. zredagowano nowe konstytucje, habit zastąpiono sutanną księży diecezjalnych, a zamiast ślubów uroczystych składano śluby proste. Celem tego zakonu jest szeroko pojęte apostołstwo poprzez, zdobywanie i szerzenie wiedzy, nauczanie innych, sprawowanie obowiązków kapłańskich. We wrześniu 1915 r. (w miesiąc po wyparciu Rosjan) ks. Matulewicz otworzył pierwszy dom zakonny na Bielanach pod Warszawą, w dawnym eremie kamedulskim¹³.

Na terenie Galicji od 1820 r. ofiarnie i owocnie pracowali jezuiti. Po 1870 r. w przebraniu świeckim, prowadzili oni ożywioną działalność wśród unitów na Chełmszczyźnie i Podlasiu. Założyli zakład wychowawczy w Chyrowie, odbiegający od tradycyjnego kolegium duchownego. Prowincjał o. Henryk Jackowski i o. Marian Morawski zainicjowali periodyki: w 1882 r. „Misje Katolickie” i od 1884 r. „Przegląd Powszechny”. Dodatkowo jezuiti zajęli się prowadzeniem rekolekcji dla inteligencji w większych miastach galicyjskich¹⁴.

Pod koniec XIX w. do Galicji przybyli: redemptoryści¹⁵, salezjanie i salwatorianie. W roku 1883 redemptoryści (Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela) kupili poddominikański klasztor w Mościskach koło Przemyśla (obecnie zachodnia Ukraina) i w nim organizowali swój pierwszy dom. Na terenie

¹³ J. B u k o w i c z, *Stan osobowy, placówki i działalność marianów*, w: *Marianie 1673-1973*, red. J. Bukowicz, T. Górski, Rzym 1975, s. 129-131; S. M a t u l i s, T. G ó r s k i, *Odnowienie marianów*, tamże, s. 100-115.

¹⁴ Por. Z. Z i e l i Ń s k i, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, Lublin 1981, s. 181-182; K. M a k s y m i u k, *Opieka duchowieństwa katolickiego nad unitami podlaskimi w latach 1875-1905*, w: *Martyrologium Unitów Podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych. Unicy Podlascy*, t. I, red. J. Skowronek, Siedlce 1996, s. 168-184; P.P. G a c h, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914*, Lublin 1999, s. 165; *Tajna misja jezuitów na Podlasiu (1878-1904). Wybór dokumentów z archiwów zakonnych Krakowa, Rzymu i Warszawy*, oprac. R. Danieluk, Kraków 2009, s. 27-59; <http://ekai.pl/kultura/?MID=8655> z 29 IV 2008 r.

¹⁵ Zakon założony w 1732 r. przez św. Alfonsa Marię Liguoriego (1796-1787), zatwierdzony przez Stolicę Apostolską 25 II 1749 r. W latach 1787-1808 pod przewodnictwem św. Klemensa Hofbauera redemptoryści po raz pierwszy pracowali w Warszawie na Nowym Mieście przy kościele św. Benona. Na skutek intryg i oskarżeń o sympatie proaustriackie zostali wyrzuceni z Księstwa Warszawskiego. Fiaskiem zakończyła się druga próba osiedlenia redemptorystów na ziemiach polskich w Piotrkowicach na Kielecczyźnie w latach 1824-1834. Por. E. N o c u Ń, *Misje parafialne Redemptorystów polskich w latach 1886-1918*, Kraków 1998, s. 7-8.

Polski zasłynęli akcjami misyjno-rekolekcyjnymi. Około 1905 r. mieli trzy placówki z 49 zakonnikami: Tuchów – 1893 r., Kraków i okresowo przez 3 lata Warszawa¹⁶.

W roku 1859 w Turynie św. Jan Bosko (1815-1888) założył Towarzystwo Salezjańskie. Stolica Apostolska ostatecznie zatwierdziła to nowe zgromadzenie 3 kwietnia 1874 r. W 1892 r. salezjanin, ks. B. Markiewicz objął parafię w Miejscu (diec. przemyska) i wkrótce zorganizował tam zakład opiekuńczy dla biednej młodzieży¹⁷. Ponieważ ks. Markiewicz po pięciu latach opuścił Towarzystwo Salezjańskie i w Miejscu Piastowym założył własne zgromadzenie zakonne, polscy salezjanie, za swój dom macierzysty uznają Oświęcim, do którego przybyli w sierpniu 1898 r. na zaproszenie miejscowego proboszcza, ks. Andrzeja Knycza (1835-1902). Nad Sołą salezjanie zajęli ruiny poddominikańskiego kościoła i klasztoru. Dzięki ofiarności Pomocników Salezjańskich wyremontowano kaplicę św. Jacka, odbudowano kościół i przystąpiono do budowy zakładu mieszczącego szkołę, internat i warsztaty. W 1900 r. rozpoczęto działalność szkolno-wychowawczą dla chłopców rekrutujących się z trzech zaborów: austriackiego, pruskiego i rosyjskiego¹⁸. Przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości salezjanie otworzyli kolejne domy zakonne na terenie Galicji: w Daszawie koło Stryja (1904), w Przemyslu (1907) i Krakowie (1911)¹⁹.

W 1881 r. w Rzymie ks. Franciszek Jordan (1848-1918) założył Towarzystwo Boskiego Zbawiciela – salwatorianów, które 8 marca 1911 r. zatwierdzone zostało przez Stolicę Apostolską. Zasadniczym celem działalności salwatorianów jest praca na misjach, ewangelizacja poprzez środki społecznego przekazu, praca naukowa, duszpasterstwo parafialne, głoszenie misji i rekolekcji. We wrześniu 1900 r. salwatorianie przybyli do Krakowa i począt-

¹⁶ M. B a r t y n o w s k i, *Redemptoryści w Polsce*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XXXIII-XXXIV, red. Z. Chełmicki, Warszawa 1914, s. 178-190; M. B r u d z i s z, *Redemptoryści polscy w służbie Kościoła w ostatnim stuleciu*, „Homo Dei”, 52(1983), nr 3, s. 167-169.

¹⁷ S. W i l k, *Sto lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898-1998)*, Lublin–Warszawa 1998, s. 6-9; M. W i r t h, *Da don Bosco ai nostri giorni. Tra storia e nuove sfide (1815-2000)*, Roma 2000, s. 277-278.

¹⁸ Por. J. K r a w i e c, *Działalność religijno-patriotyczna salezjanów w Oświęcimiu*, Kraków 2006, s. 73-90.

¹⁹ Por. S. Z i m n i a k, *Salesiani nella Mitteleuropa. Preistoria e storia della provincia Austro-Ungarica della Società di S. Francesco di Sales (1867 ca.-1919)*, Roma 1997, s. 125-130. 246-247; J. P i e t r z y k o w s k i, *Duchowni polscy – dobrodziejcy salezjańscy z lat 1898-1938*, „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne”, 18(2002), s. 605-610.

kowo zamieszkali przy ul. Szlak, w pobliżu klasztoru siostr wizytek. Rok później założyli placówkę zakonną w Trzebini (diec. krakowska), a następnie przystąpili do budowy świątyni²⁰.

Przed rokiem 1914 na terenie Galicji osiedlili się jeszcze: saletyni, bracia szkolni, pallotyni i kamilianie. W 1852 r. bp Philibert de Bruillard (1765-1860) powołał do istnienia Zgromadzenie Księża Misjonarzy Matki Bożej z La Salette. Papież Leon XIII w 1880 r. ostatecznie zatwierdził zgromadzenie saletynów. Duchowość i posłannictwo saletynów są ściśle związane z objawieniem i orędiem Maryi w La Salette, które miało miejsce 19 września 1846 r. W 1902 r. do Krakowa przybyli saletyni szwajcarscy, którzy następnie przez prawie dwa lata intensywnie uczyli się języka polskiego. W 1905 r. arcybiskup lwowski, św. Józef Bilczewski, powierzył im parafię Puźniki w dekanacie buczackim i pozwolił na założenie Szkoły Apostolskiej (małego seminarium). Za swój dom macierzysty saletyni uważają Dębowiec koło Jasła, dokąd w 1911 r. przenieśli małe seminarium, a po roku otworzyli kaplicę ku czci Matki Bożej z La Salette²¹.

Bracia Szkół Chrześcijańskich, założeni w 1684 r. we Francji przez św. Jana Chrzyciela de La Salle (1651-1719), zostali zatwierdzeni 26 stycznia 1725 r. przez papieża Benedykta XIII. Jest to laickie zgromadzenie zakonne, którego członkowie zajmują się głównie wychowaniem i kształceniem młodzieży, szczególnie ubogiej. W 1903 r., na zaproszenie abp. św. Józefa Bilczewskiego, do Lwowa przybyli czterej bracia i tam do 1939 r. prowadzili szkołę podstawową²².

Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego – pallotynów jako wspólnotę księży i braci założył św. Wincenty Pallotti (1795-1850) w Rzymie. Zgromadzenie zatwierdził w 1846 r. papież bł. Pius IX. Jednym z głównych rodzajów aktywności pallotynów jest apostołstwo świeckich. Pierwszą placówkę na ziemiach polskich otworzyli oni w 1907 r. we wsi Jajkowce na terenie parafii Kochawina w archidiecezji lwowskiej, kolejne domy powstały w 1909 r. w Wadowicach i Bochni²³.

²⁰ Por. A. S z n a j d e r, *Powstanie Towarzystwa Boskiego Zbawiciela*, w: *Salwatorianie w Polsce 1900-1975*, red. A. Kiełbasa, Rzym-Kraków 1975, s. 23-28; A. K i e ł b a s a, *Salwatorianie z ziem polskich 1881-1903*, Wrocław 1998, s. 265-291.

²¹ Ł o z i ń s k i, dz. cyt., s. 107-108; <http://www.sanktuarium.saletyni.pl/news.php> z 30 IV 2008 r.

²² R. R y b i c k i, *Bracia Szkolni*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1985, kol. 1008-1009.

²³ J. D y l, *Pallotyni w Polsce w latach 1907-1947*, Lublin 2001, s. 59-71, 100-103.

Święty Kamil de Lellis (1550-1614) zorganizował w Rzymie w 1584 r. Zakon Kleryków Regularnych Posługujących Chorym, zatwierdzony przez papieża Grzegorza XIV 21 września 1591 r. Swój charyzmat kamilianie realizują jako kapelani w szpitalach i pielęgniarze. Ich działalność na ziemiach polskich początkowo była związana z walką z alkoholizmem. W 1904 r. otworzyli dom w Miechowicach (dzielnica Bytomia), a po trzech latach przenieśli się do Tarnowskich Gór, gdzie zbudowali klasztor i zakład odwykowy dla alkoholików²⁴.

W okresie międzywojennym uformowało się w Polsce siedem nowych zgromadzeń zakonnych: trzy kleryckie (Marianum, Towarzystwo Maryi Niepokalanej Królowej Polski – 1928²⁵, Stanisławici – 1928, Towarzystwo Chrystusowe – 1932) i cztery laickie (Bracia Misjonarze Kresowi – 1919²⁶, Bracia Serca Jezusowego – 1921, Bracia Opieki św. Józefa – 1928²⁷, Samarytanie – 1934²⁸). Jednak większość z nich nie rozwinęła się, niektóre jeszcze wegetują, a naprawdę utrzymali się tylko sercanie i chrystusowcy.

Sercanów założył br. Stanisław Andrzej Kubiak (1877-1928). Zatwierdził ich 21 września 1923 r. prymas Polski kard. Edmund Dalbor. Pozostali oni na prawie diecezjalnym. Służą pomocą duszpasterzom jako organiści i zakrys-

²⁴ Por. J. K u k, *Kamilianie, Klerycy Regularni Posługujący Chorym*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 503-505; W. Z a l e s k i, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 2008⁴, s. 580-582.

²⁵ Towarzystwo Maryi Niepokalanej Królowej Polski składało się z księży i braci. Usiłowali rozwinąć działalność apostołską poprzez słowo i prasę, prowadzenie misji i rekolekcji zamkniętych, drukarni, księgarni i czyteln. Wybuch wojny przerwał i w konsekwencji położył kres ich istnieniu. Por. B a r, *Polskie zakony*, s. 550-551.

²⁶ Na terenie diecezji lubelskiej ukształtowało się Zgromadzenie Braci Misjonarzy Kresowych III Zakonu św. Franciszka. Terenem ich działalności były ziemie wschodnie II Rzeczypospolitej, gdzie dostrzegano duże potrzeby religijne i społeczne. Jednak nie rozwinęli większej działalności i w 1938 r. decyzją władz kościelnych zostali rozwiązani. Por. J. M a r e c k i, *Zakony męskie w Polsce. Słownik*, Kraków 1997, s. 60-61.

²⁷ W 1928 r. w Kobryniu na Polesiu Czesław Antoni Boniakowski (1897-1945) założył zgromadzenie laickie. Jego celem było wychowywanie i wykształcenie w rzemiośle osieroconych i biednych chłopców. Por. B a r, *Polskie zakony*, s. 523-525.

²⁸ Bracia Samarytanie św. Franciszka z Asyżu zostali założeni w 1934 r. w Białymstoku. Ich założyciel Bogumił Gaworecki (1894-1945) objął zarząd miejskiego domu noclegowego z kuchnią dla ubogich i bezdomnych. Wspólnota upadła podczas II wojny światowej. Por. J. B a r, *Bracia Samarytanie św. Franciszka z Asyżu, laickie zgromadzenie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1985, kol. 1005-1006.

tianie przy katedrach oraz angażują się do prac administracyjnych w rezydencjach biskupich, kuriach i seminariach duchownych²⁹.

Stanisławicy – Stowarzyszenie Czcieli Niepokalanie Poczętej Dziewicy Królowej Pokoju³⁰ – zostali zatwierdzeni w 1928 r. przez biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego. Było to stowarzyszenie diecezjalne, kanonicznie erygowane, składające się z księży, kleryków i osób świeckich. Zasadniczym celem stanisławitów było propagowanie kultu Matki Bożej oraz św. Stanisława Biskupa, pełnienie dzieł miłosierdzia oraz praca katechetyczna i rekolekcyjno-misyjna. Wzorując się na marianach, szerzyli nabożeństwo w intencji dusz czyśćcowych i modlitwy za zmarłych podczas epidemii i poległych na wojnach. Stanisławicy nie rozwinęli się i w 1955 r. decyzją biskupa Ignacego Świrskiego zostali rozwiązani³¹.

Dla duszpasterstwa wśród Polonii zagranicznej prymas Polski kard. August Hlond powołał w 1932 r. nowe zgromadzenie zakonne – Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców, a zatwierdził je papież Pius XII 2 kwietnia 1950 r. Na organizatora i pierwszego przełożonego tego dzieła prymas wyznaczył ks. Ignacego Posadzego (1898-1984), a domem macierzystym zgromadzenia stały się Potulice koło Nakła³².

Po długim okresie niewoli do II Rzeczypospolitej przybyły nowe zgromadzenia kleryckie: werbiści – 1919, oblaci Maryi Niepokalanej – 1920, Misjonarze Ducha Świętego – 1921, Misjonarze św. Rodziny – 1921, pasjoniści – 1923, orioniści – 1924, sercanie – 1928, ojcowie misji afrykańskich – 1931, krzyżowcy – 1935, Towarzystwo św. Pawła – 1936³³.

Pierwsza wielka kasata z 1819 r. w zasadzie ominęła nowo powstałą diecezję janowską czyli podlaską. W 1826 r., według badań P. Gacha, na jej terytorium znajdowało się 16 konwentów zakonnych (augustianie eremici w Orchówku, dominikanie w Janowie Podlaskim, Terespolu, Zofiborze, fran-

²⁹ R. S z p a k o w s k i, *Zgromadzenie Braci Serca Jezusowego w Polsce w latach 1923-1983*, Warszawa 1986, s. 20-30.

³⁰ Usiłowali odnowić zakon marianów, pomijając reformę przeprowadzoną przez ks. J. Matulewicza. W nawiązaniu do pierwotnej reguły marianów, stanisławicy używali białego habitu.

³¹ J. M a r e c k i, *Stowarzyszenie Stanisławitów (1928-1955)*, „Folia Historica Cracoviensia”, 9(2003), s. 11-113, 123.

³² B. K o ł o d z i e j, *Dzieje Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców w latach 1939-1948*, Poznań 1983, s. 15-16; t e n ż e, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 125-134.

³³ P o r. J a b ł o Ń s k a - D e p t u ł a, dz., cyt., s. 1865.

ciszkanie-bernardyni w Krześlinie i Łukowie, franciszkanie konwentualni w Stężycy, franciszkanie-reformacji w Białej Podlaskiej i Węgrowie, karmelici w Woli Gułowskiej, Księża Wspólnego Życia w Węgrowie, marianie w Goźlinie i Skórcu, paulini w Leśnej Podlaskiej i Włodawie, pijarzy w Łukowie) i jedna rezydencja bernardynów w miejscowości Jeleniec. Razem w tych kilkunastu klasztorach przebywało wtedy 134 zakonników³⁴. Wypada pokrótce zapoznać czytelników z tymi zakonami, których działalność wykraczała poza granice lokalnej wspólnoty czy miejscowości, a bardziej była związana z życiem religijnym diecezji. Dotyczy do zasadniczo zakonów prowadzących kolegia, seminaria duchowne i obsługujących znane sanktuaria maryjne.

Pijarów – Zakon Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych założył w Rzymie w 1617 r. św. Józef Kalasanty (1557-1648)³⁵, a zatwierdził papież Grzegorz XV w 1622 r. Do Polski sprowadził ich w 1642 r. król Władysław IV. Celem zakonu jest nauczanie i ewangelizowanie ubogiej młodzieży. Pijarzy przybyli do Łukowa w 1696 r. na zaproszenie szlachty Ziemi Łukowskiej. W latach 1701-1832 prowadzili kolegium, a następnie sześcioklasową szkołę średnią. Po wykryciu działalności Związku Patriotycznego władze carskie pozbawiły Łuków szkoły średniej, którą w 1844 r. przeniesiono do Siedlec. Dla potrzeb placówki dydaktyczno-wychowawczej zbudowano gmach kolegium i konwikt (1733 r.) a także barokowy kościół (1762 r.). Po upadku powstania styczniowego pijarzy z Łukowa podzielili los innych zakonów w Królestwie Polskim³⁶.

W 1711 r. do Węgrowa zostali sprowadzeni Księża Wspólnego Życia (bartoszkowie, komuniści)³⁷. Objęli wtedy prepozyturę w tym mieście, do 1836 r. prowadzili własne seminarium instytutu, w którym kształcono kle-

³⁴ G a c h, *Kasaty zakonów*, s. 114, 384-437.

³⁵ Św. Józef Kalasanty (1557-1648) urodził się w miasteczku Peralta de la Sal w Hiszpanii w rodzinie rzemieślniczej. Święcenia kapłańskie przyjął w 1583 r., w 1592 r. przybył do Rzymu, gdzie zajął się nauczaniem zaniedbanych dzieci i młodzieży na Zatybrzu. Por. M. D a n i l u k, *Józef Kalasanty*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 117-119.

³⁶ Ks. T. Ch., *Pijarzy*, w: *Encyklopedia kościelna*, red. M. Nowodworski, t. XIX, Warszawa 1893, s. 318; M. P i r o Ź y n s k i, *Zakony męskie w Polsce*, Lublin 1937, s. 165-169; <http://www.historia.lukow.pl/historia.htm> z 2 V 2008 r.

³⁷ Stowarzyszenie kapłanów założone w 1640 r. przez B. Holzhausera na terenie Niemiec, analogiczne do filipinów. Zajmowali się duszpasterstwem i prowadzeniem seminariów duchownych. Najlepiej rozwijali się w monarchii habsburskiej. W 1683 r. założyli swoją pierwszą placówkę w Polsce w Górze Kalwarii w diecezji poznańskiej. Por. M. B r u d z i s z, *Księża Wspólnego Życia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. X, Lublin 2004, kol. 118-123.

ryków diecezjalnych, oraz szkołę wydziałową, zlikwidowaną w 1833 r. Odeszli z Węgrowa w 1850 r. z powodu nieporozumień z biskupem Marcelim Gutkowskim, zaistniałych w związku z likwidacją seminarium, przeniesieniem biblioteki do Janowa Podlaskiego i pozbawieniem komunistów beneficjum węgrowskiego w 1839 r.³⁸

Znaczący wkład w życie religijne diecezji miały zakony obsługujące lokalne sanktuaria. W tej dziedzinie zasłużyli się szczególnie: karmelici³⁹ w Woli Gułowskiej i paulini w Leśnej Podlaskiej. W Woli Gułowskiej, położonej 18 km na północny zachód od Kocka, znajduje się otoczony kultem obraz z XV w. namalowany na desce lipowej, a przedstawiający Matkę Bożą z Dzieciątkiem. Krasieńscy, właściciele Woli Gułowskiej w 1633 r. sprowadzili karmelitów z Krakowa i zbudowali w 1660 r. barokowy kościół, a trzy lata później klasztor. Karmelici zostali usunięci przez carat po powstaniu styczniowym, a w 1924 r. rewindykowali kościół i klasztor. Po wywiezieniu cudownego obrazu z Kodnia (1875) do Częstochowy i przekształceniu sanktuarium w Leśnej Podlaskiej na cerkiew prawosławną, Wola Gułowska była jedynym miejscem na Podlasiu, do którego pielgrzymowali także unicy⁴⁰.

Od 1683 r. rozwijał się kult Matki Bożej Leśniańskiej. Biskup łucki Stefan Rupniewski w 1727 r. zlecił opiekę nad parafią i sanktuarium maryjnym paulinom⁴¹, którzy zbudowali tam murowany klasztor i kościół w stylu barokowym. Na mocy ukazu cara Mikołaja II z 8 listopada 1864 r. w Leśnej Podlaskiej zlikwidowano konwent pauliński i w 1875 r. obiekt przekazano mniszkom prawosławnym. Henryk Przeździecki; pierwszy biskup wskrzeszo-

³⁸ M. B r u d z i s z, *Źródła do dziejów Instytutu Księży Komunistów w Polsce znajdujące się w Archiwum Parafialnym w Węgrowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 21(1970), s. 211-213.

³⁹ Karmelici – Zakon Braci Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel – założeni na początku XIII wieku, zatwierdzeni w 1247 r. przez papieża Innocentego IV. W 1397 r. otrzymali pierwszą polską fundację w Krakowie na Piasku. Przy wspólnotach karmelitańskich istnieją bractwa szkaplerzne zrzeszające wiernych. Por. Ł o z i ń s k i, dz. cyt., s. 68-69.

⁴⁰ Por. P. A l e k s a n d r o w i c z, *Diecezja siedlecka czyli podlaska*, Siedlce 1971, s. 238; *Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, red. A. Jackowski, Kraków 1998, s. 364-365; W. K o l a k, *Karmelici w Polsce*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, kol. 808-813.

⁴¹ Zakon Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika powstał w 1225 r. na Węgrzech poprzez połączenie kilkunastu klasztorów pustelniczych, Stolica Apostolska zaaprobowała to w 1308 r. Do Polski w 1382 r. sprowadził paulinów książę Władysław Opolski i powierzył im sanktuarium jasnogórskie. Główną zasługą tego zakonu jest obsługa pątników w sanktuariach maryjnych. Pod koniec XIX wieku na ziemiach polskich istniały dwa klasztory paulińskie: na Jasnej Górze w Częstochowie i w Krakowie na Skałce. Por. F. P a s t e r n a k, *Powstanie zakonu paulinów i jego najstarsze reguły*, „Prawo Kanoniczne”, 10(1967), nr 1, s. 193-220.

nej diecezji janowskiej czyli podlaskiej, w maju 1919 r. ponownie sprowadził paulinów. Zakonnicy przywrócili do stanu pierwotnego świątynię, którą w latach 1879-1881 przerobiono na cerkiew. Ponadto odnaleźli i odzyskali cudowny obraz wyrzyty w kamieniu, a przechowywany w latach 1867-1926 w kościele benedyktynek w Łomży⁴². Drugi konwent paulinów na terenie diecezji podlaskiej znajdował się we Włodawie nad Bugiem. W 1698 r. pierwszą rezydencję ufundował im Ludwik Pocij. Budowę klasztoru ukończono w 1711 r., a kościoła, według projektu Pawła Fontany, dopiero w 1785. Do świątyni przyłączono w 1717 r. obowiązki parafialne. Zakonnicy prowadzili szpital dla miejscowej ludności (do 1841 r.) i cegielnię. W 1797 r. władze carskie zabrały paulinom dobra ziemskie, a w 1864 r. skasowały konwent⁴³.

Proboszcz parafii Suchożebry, ks. kan. Józef Przygodzki, w 1710 r. zbudował w Skórcu koło Siedlec drewniany kościół i klasztor, do którego sprowadził marianów. Od 1718 r. świątynia jest miejscem kultu słynącego łaskami krucyfiksu. Dzięki pomocy finansowej kasztelana liwskiego Krzysztofa Cieszkowskiego w 1794 r. zbudowano murowany klasztor i kościół, przy którym w 1802 r. utworzono parafię pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła. W okresie Królestwa Polskiego klasztor w Skórcu służył marianom za dom formacyjny w którym mieścił się nowicjat oraz okresowo studentat filozoficzny i teologiczny. W 1864 r. skasowano dom zakonny, a marianie powrócili do Skórcza w 1921 r., gdzie na nowo podjęli duszpasterstwo parafialne i otworzyli nowicjat⁴⁴.

W okresie międzywojennym do swoich klasztorów na terenie diecezji janowskiej (siedleckiej) czyli podlaskiej nie powrócili: augustianie, bartoszkowie, dominikanie, franciszkanie-bernardyni, franciszkanie-reformaci i franciszkanie konwentualni. Lukę tę wypełniły zgromadzenia zakonne nowszej generacji, które biskupi chętniej zapraszali do pracy w diecezjach.

⁴² Z. Z a l e w s k i, *Kult Matki Bożej Leśniańskiej, jego rozwój, formy i znaczenie*, „Studia Claromontana”, 9(1988), s. 65-70; F. J. D u c h n i e w s k i, *Rola biskupów podlaskich w rozwoju sanktuarium w Leśnej Podlaskiej*, „Studia Claromontana”, 9(1988), s. 81-83; J. Z b u d n i e w e k, *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „Studia Claromontana”, 25(2007), s. 231-232.

⁴³ J. Z b u d n i e w e k, *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „Studia Claromontana”, 25(2007), s. 268-269.

⁴⁴ *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, Siedlce 1985, s. 108; H. G a p s k i, *Mecenat nad marianami w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Marianie 1673-1973*, Rzym 1975, s. 65; P. G a c h, *Zakon marianów w XIX wieku*, tamże, s. 85-86; J. B u k o w i c z, *Stan osobowy, placówki i działalność marianów*, tamże, s. 134.

W 1921 r. na prośbę bp. H. Przeździeckiego do Białej Podlaskiej przybyli salezjanie, aby zorganizować i prowadzić bursę dla gimnazjalistów. Zakład wychowawczy obejmował kościół rektoralny pw. św. Anny oraz ogród, a w nim trzy domki, które zaadaptowano dla kilkudziesięciu chłopców. Księża posługiwali wiernym w świątyni, byli też prefektami szkolnymi w gimnazjum państwowym i w miejskich szkołach powszechnych. Po czterech latach Towarzystwo Salezjańskie zrezygnowało z pracy w Białej Podlaskiej ze względu na brak perspektyw rozwojowych⁴⁵.

Z powodu trudności finansowych i personalnych gimnazjum koedukacyjnego w Sokołowie Podlaskim, sejmik powiatowy w 1925 r. przekazał salezjanom tę placówkę, którą przekształcono w gimnazjum męskie z internatem. Nowi właściciele dokończyli budowę gmachu szkolnego, a jego sale wyposażyli w konieczny sprzęt i pomoce naukowe. W następnym roku zbudowano internat dla około 150 chłopców. Staraniem dyrektora, ks. Jana Ślósarczyka (1929-1939) zbudowano w Sokołowie nowy kościół pw. św. Jana Bosko i osobny gmach szkolny, przeznaczony na gimnazjum dla dziewcząt prowadzone przez siostry salezjanki⁴⁶.

Jednym z nowych, czynnych zgromadzeń zakonnych, które „przeszczepiono” z Europy Zachodniej na polski grunt, byli Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej, powołani w 1816 r. we Francji przez św. Eugeniusza de Mazenoda (1782-1861). Wkrótce, 17 lutego 1826 r. oblatów zatwierdził papież Leon XII. Zadaniem tego zakonu jest głoszenie ewangelii najbardziej opuszczonym, a także na terenach misyjnych. W 1919 r. polscy oblaci przybyli z prowincji niemieckiej i rok później założyli pierwszą placówkę w Krotoszynie. Biskup H. Przeździecki powierzył oblatom parafię i sanktuarium Matki Bożej w Kodniu nad Bugiem. Urzędowo zostali oni wprowadzeni do Kodnia 4 września 1927 r. podczas sprowadzenia cudownego obrazu z „internowania” na Jasnej Górze w Częstochowie. Dom zakonny nad Bugiem był swego rodzaju oknem na wschód dla młodej prowincji polskiej. Oblaci zaangażowali się także w rozwój obrządku bizantyńsko-słowiańskiego (neunia)⁴⁷.

⁴⁵ Por. *25-lecie działalności salezjańskiej w Polsce*, Mikołów 1923, s. 68; S. W i l k, *Sto lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898-1998)*, Lublin-Warszawa 1998, s. 16.

⁴⁶ A. Ś w i d a, *Synowie chwałą ojca. Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich*, cz. 1, Warszawa 1989, s. 114-115; W. Ż u r e k, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i organizacja*, Lublin 1996, s. 105-108.

⁴⁷ Parafia w Kodniu została erygowana w 1518 r. Właściciele miasta, Sapiehowie, w latach 1629-1640 zbudowali w stylu późnorenesansowym kościół pw. św. Anny. Obraz będący

Zakony i zgromadzenia zakonne męskie aktywnie włączały się w życie Kościoła lokalnego i dzieliły los katolickiego społeczeństwa zarówno w okresie niewoli narodowej, okupacji, jak i u progu niepodległości państwa polskiego. W niniejszym tekście zaprezentowano zniszczenie życia zakonnego pod zaborami oraz jego odradzanie się na terenie Galicji. Z jej obszaru, głównie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, „przeszczepiano” zgromadzenia zakonne pochodzenia zagranicznego i rodzimego. Dzięki otwartej postawie bp. H. Przeździeckiego, na terenie diecezji podlaskiej zakonnicy mogli powrócić do swoich klasztorów. Zaczęto też angażować do pracy nowe zgromadzenia zakonne. Zakonnicy obsługiwali sanktuaria maryjne i parafie, prowadzili szkoły oraz oddawali się posłudze głoszenia słowa Bożego poprzez misje i rekolekcje parafialne⁴⁸. Problematyka związana z działalnością zakonów na terenie diecezji janowskiej czyli podlaskiej zasługuje na szczególne, źródłowe opracowanie.

BIBLIOGRAFIA

(WYBÓR)

- C h o t k o w s k i M., Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia kościelne w Krakowie, Kraków 1918.
- B o d o A., Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX stuleciu, t. II, Kraków 1930.
- J a b ł o Ń s k a D e p t u ł a E., Zakony i zgromadzenia zakonne w Polsce w XIX i XX w., „Znak” 17(1965), nr 137-138, s. 1653-1688.

kopią figury Madonny z Guadalupe (Hiszpania) został w 1723 r. ozdobiony koronami papieskimi. Była to trzecia koronacja – po Jasnej Górze i Trokach – w I Rzeczypospolitej. W 1875 r. kościół zamieniono na cerkiew prawosławną, a obraz Matki Bożej wywieziono na Jasną Górę. W 1917 r. świątynię w Kodniu ponownie przejęli katolicy. Por. J. P i e l o r z, *Oblaci polscy. Zarys dziejów prowincji Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia 1920-1970*, Rzym 1970, s. 15-16, 59-61; *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, Siedlce 1985, s. 242; *Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, red. A. Jackowski, Kraków 1998, s. 136-138.

⁴⁸ W latach 1907-1918 na terenie diecezji podlaskiej redemptoryści przeprowadzili dziesięć serii misji parafialnych, trwających od siedmiu do dziesięciu dni. Por. E. N o c u ł, *Misje parafialne Redemptorystów polskich w latach 1886-1918*, Kraków 1998, s. 228-234. Podobnej posłudze wcześniej oddawali się kapucyni. Por. J. M a r e c k i, R. P r e j s, *Zarys historii kapucynów w Polsce*, Kraków 2004, s. 77-79.

- A l e k s a n d r o w i c z P., Diecezja siedlecka czyli podlaska, Siedlce 1971.
 Materiały do zgrupowań zakonnych na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku, red. H. Dylągowa, Lublin 1976.
- G a c h P.P., Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914, Lublin 1984.
- M a r e c k i J., Zakony męskie w Polsce. Słownik, Kraków 1998.
- W i l k S., 100 lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898-1998), Lublin–Warszawa 1998.
- Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon, red. A. Jackowski, Kraków 1998.
- Tajna misja jezuitów na Podlasiu (1879-1904). Wybór dokumentów z archiwów zakonnych Krakowa, Rzymu i Warszawy, oprac. R. Danieluk, Kraków 2009, s. 27-59.

MALE RELIGIOUS ORDERS
 IN THE POLISH LANDS AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY.
 A CLOSE-UP ON THE DIOCESE OF JANÓW (PODLASIE)

S u m m a r y

This paper is an attempt to illustrate the massive destruction of male religious orders perpetuated by the Partitioners of Poland, and to show how monastic life was reactivated in the early 20th century. These issues are presented in the background of historical events taking place in the Diocese of Janów (that is the Diocese of Podlasie). This is because the history of this diocese serves as a good illustration of the processes in question. On the one hand, the Diocese of Podlasie experienced extremely difficult and painful history. On the other, it was home to the most significant modern Polish promoter of monastic life – the Blessed Father Honorat Koźmiński. On regaining independence by Poland, some monks moved back to their pre-Partition monasteries, which was possible thanks to considerable support on behalf of Bishop Henryk Przeździecki. However, most monks at that time represented newly formed religious orders. Some of them were created in the territories of Poland, others were “imported” to Poland from Western Europe through the region of Borderland Galicia. Male religious orders have always been central to the structure and religious life of the Catholic Church. Monastic life mirrored the patterns of religious life and spirituality, typical of the particular epoch, period and century. Monks-priests were in charge of Marian shrines, parishes, schools. Many were preachers, engaging in numerous missions and religious retreats.

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: zakony w Polsce, kasaty, reaktywowanie życia zakonnego, diecezja janowska czyli podlaska.

Key words: religious orders in Poland, religious order dissolution, renovation of monastic life, Diocese of Janów (Podlasie).